

Afwezig, Aanwezig – Wajakheel-Pekoedee 5786

Joel Erwtman

Jodendom is, in een hoop opzichten, een religie zonder een uitgewerkte theologie. Het idee van de abstractie van Gd is een van onze meest basale aannames. Om die reden kunnen we niet veel over Gd zeggen – onze taal en ideeën zijn noodzakelijkerwijs onderdeel van *onze* wereld en hebben met Gd niet veel van doen. Het lijkt een onoplosbaar probleem, dat niettemin een oplossing nodig heeft. Een religie waarin we Gd op geen enkele manier kunnen kennen of ervaren werkt niet. Bovendien strijdt dat met een van de andere basale ideeën – het uitgangspunt dat we een persoonlijke relatie met Gd hebben.

Een van de manieren om dit probleem te adresseren vinden we bij Maimonides in zijn *Gids van de Dwalenden*. Hij gebruikt daarvoor een omweg. Om te beginnen, schrijft hij, is het enige wat we van Gd kunnen vatten dat Hij *bestaat*. Dat bestaan is abstract – tot een werkelijke beschrijving van wat Gd is komen we nooit: “*Het is onmogelijk dat hij een positieve eigenschap heeft: want Hij bestaat niet buiten Zijn essentie.*” (Gids van de Verdooden 1:58). Maar wat we wél van dat bestaan kunnen zeggen is wat Gd *niet* is – Gd is bijvoorbeeld niet lichamelijk, niet veranderlijk en niet aan tijd gebonden. Hoe meer we begrijpen wat Gd *niet* is, hoe dichter we de essentie naderen.

Het is een wat onbevredigende manier van kijken. De suggestie dat we door te zeggen wat Gd *niet* is zijn essentie naderen zonder deze ooit te kunnen bereiken, belooft meer dan ze waar kan maken. Want om te weten wat Gd *niet* is, zullen we ons ook beeld moeten maken van wat Gd wél is. Bovendien: het is een wat steriele exercitie – meer iets voor de academie dan de grondslag van een religie die ons leven kleurt. Een bevredigender manier van kijken kunnen we mogelijk vinden als we kijken naar de parshiot van deze week, Wajakheel en Pekoedee.

Wajakheel en Pekoedee vormen het sluitstuk van het boek Shemot. In deze parshiot lezen we over de bouw van de Mishkan en het vervaardigen van zijn toebehoren – de verschillende voorwerpen en de kledij van de kohaniem. De tekst van de parasha loopt voor een belangrijk deel parallel aan de tekst van de parshiot Teroema en Tetsawee, waar de instructies voor de Mishkan gegeven werden. De instructie over en de uitvoering van de bouw van de Mishkan worden onderbroken door de beschrijving van de zonde van het gouden kalf.

De centrale plaats die de episode van het gouden kalf inneemt ten opzicht van de bouw van de Mishkan is geen toeval. Hoewel er verschillende ideeën over bestaan, is een van de manieren waarop we de rol van de Mishkan kunnen begrijpen een reactie op de affaire van het gouden kalf: משכן העדת עדות לכל: “*[Waarom wordt de Mishkan een] Mishkan van getuigenis [genoemd? Omdat het een] getuigenis is voor de hele wereld dat Gd het Joodse volk het maken van het gouden kalf vergeven heeft.*” (Midrash Tanchoema, Pekoedee 11) Door het Joodse volk toe te staan een Mishkan te bouwen, laat Gd zien een band met hen te willen houden.

Maar de band tussen het gouden kalf en de Mishkan gaat nog dieper. Om te laten zien dat Gd het volk weer in genade had aangenomen, lijkt de bouw van een heiligdom niet noodzakelijk. Niettemin vertelt de Midrash Tanchoema ons: יבא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו את העגל: “*Gd zei: breng goud naar de Mishkan – dat zal vergeving brengen voor het goud waarmee het kalf gemaakt was.*” (Midrash Tanchoema, Teroema 8). De Midrash suggereert dat er wel degelijk een directe relatie bestaat tussen de bouw van de Mishkan en het gouden kalf.

Om te begrijpen wat die band is, is het goed om de zonde van het gouden kalf nader te bekijken en om deze te vergelijken met de rol van de Mishkan.

De Tora vertelt de episode van het gouden kalf maar in weinig woorden. We lezen dat het volk in paniek raakt bij de afwezigheid van Moshe en dat ze Aharon bestoken met de vraag een vervanger te maken. Aharon draagt ze op hun gouden sieraden af te staan en maakt van dat goud een kalf. Het volk ziet het gouden kalf en zegt מִצֵּרֵם מִאֵלֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵעִלוּךָ מִצֵּרֵם מִצֵּרֵם “*dit is jouw god, Joods volk, die je uit Egypte heeft gevoerd.*” (Shemot 32:4)

Het is een moeilijk te begrijpen verhaal. Het Joodse volk heeft net een openbaring van Gd zelf ervaren. Hoe is het dan mogelijk dat ze nu een kalf, dat ze met eigen ogen vervaardigd hebben zien worden, verwarren met Gd, die ze uit Egypte heeft gevoerd?

De sleutel om dit verhaal te begrijpen ligt in de pasoek die het verhaal inleidt: וִירָא הָעָם כִּי בָשָׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֵעִלָּנוּ מִצֵּרֵם מִצֵּרֵם

לא ידענו מה היה לו “Toen het volk zag dat Moshe **draalde** met van de berg af te komen, verzamelde het volk zich rondom Aharon en zei tegen hem: maak voor ons een god die voor ons uit kan gaan, **want we weten niet wat er gebeurd is met deze mens Moshe, die ons uit Egypte heeft gevoerd.**” (Shemot 32:1) In de dikgedrukte woorden maakt de pasoek tot twee keer toe duidelijk wat het probleem van het Joodse volk was. Het volk kon niet omgaan met niet-weten en afwezigheid. Het was op zoek naar aanwezigheid en zekerheid. Het was deze aanwezigheid die ze met de bouw van het kalf probeerde te bereiken. We moeten de eerder aangehaalde pasoek dan ook heel letterlijk nemen. Het Joodse volk wees op het gouden kalf en zei אלהיך ישראל **“אלה”** *“dit is jouw god, Joods volk...”* – een tastbaar aanwezig ding. Maar door Gd op deze manier te benaderen maakte het volk Gd tot niet meer dan een voorwerp – een ding tussen de dingen.

De Mishkan is hier het exacte tegenbeeld van. Het was een manier van Gd om aan het Joodse volk te laten zien dat ze Hem konden vinden zonder Hem in de wereld te brengen. De Mishkan is een plaats zonder plaats – een אהל מועד *“tent van samenkomst”* waar hemel en aarde elkaar bijna, maar net niet helemaal raken. Het was een plek waar Gd ‘aanwezig was’ – maar alleen als er verder niemand anders was: *“Moshe kon niet in de Mishkan komen omdat daar de wolk op rustte en de glorie van Gd de Mishkan vulde.”* (Shemot 40:35) Het was een plek waar de door Gd gegeven stenen tafelen aanwezig waren, zonder dat die plaats innamen: *“De ark [waarin de stenen tafelen lagen] hadden geen maat.”* (Massechet Yoma 21a). Het was een plek van aanwezigheid en afwezigheid tegelijkertijd – een plek om je als mens open te stellen voor het oneindige. We kunnen de abstracte aanwezigheid van Gd niet vatten – maar we kunnen hem wel *ervaren*.

De Mishkan was een plaats die het voor ons makkelijker maakte om deze ervaring te hebben. Maar ook in deze tijd zonder Mishkan kunnen we dat doen. Ook hier is de vergelijking tussen het maken van het gouden kalf en de bouw van de Mishkan nuttig.

We zagen in de vertelling over het gouden kalf dat ויקהל העם על אהרן *“het volk zich verzamelde rond Aharon.”* Wat we hier zien is een massa op drift – een massa die resultaten wil in het hier en nu – wat leidt tot de bouw van het kalf. In de parasha van deze week worden vrijwel dezelfde woorden (zij het in een iets andere werkwoordsvorm) gebruikt: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל *“Moshe verzamelde het hele Joodse volk.”* Hier is het beeld heel anders – rustig, georganiseerd. Dat geldt ook voor de instructie die Moshe geeft: *“Zes dagen zal er werk gedaan worden, maar de zevende dag zal heilig voor jullie zijn.”* (Shemot 35:2) Gd vraagt van ons onze inspanningen soms te pauzeren. Alleen als we onszelf soms buiten de wereld plaatsen hebben we de kans om ooit, misschien, iets van het Gddelijke te ervaren.

Mogen wij allemaal, in deze spannende tijden, ergens rust vinden om naar de roep van het hogere luisteren. En mogen we snel goede berichten horen.

Shabbat shalom

Opgedragen aan iedereen voor wie het gebrul van raketten en het gedonder van ontploffingen hun leven dreigt te overstemmen, met een tefilla voor hun veiligheid en hoop op betere tijden